XOJA MUXAMMAD PORSO VA UNING NAQSHBANDIYA TARIQATI TARQALISHIDA TUTGAN O'RNI

Xaydarov Ibrohim Shodikulovich
1-kurs (magister) Tasavvuf germenevtikasi(sharq falsafasi va madaniyati) ta'lim yo'nalishi talabasi
Telefon: +998994784303
Ilmiy rahbar: **J.M. Abdazimov** PhD
Talabalarni ilmiy faoliyatga jalb etish bo'limi boshlig'i

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada Xoja Muxammad Porsoning tug'ilib o'sgan shaharlari, yoshlikdagi ustozlari, ilmiy faoliyatni boshlashdagi ilk qadamlari va u kishining Naqshbandiya ta'limotida tutgan o'rni va bu ta'limotning tarqalishiga qo'shgan xissalari qisqacha tahlil qilinadi.*

Tayanch tushuncha va iboralar: *tasavvuf, tariqat, kalom ilmi, aqida, fiqh, zuhur, murid, murshid,*

KIRISH (INTRODUCTION)

Yurtimiz azaldan jahon ilm fan olamida o'zining olim-u ulamolari bilan mashhur. Dunyo tan olgan Xorazmiy, Beruniy, Farg'oniy, Ibn Sino, Forobiy, Mirzo Ulug'beklar bilan bir qatorda bu yurt ko'plab zabardast islom ulamolarini xam yetishtirib bergan. Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Imom Moturidiy Abduxoliq G'ijduvoniy, Bahovuddin Naqshbandiy, Axmad Yassaviylar shular jumlasidan. Bu nomlarni juda uzoq davom ettirish mumkin. Bu nomlar azaldan yurtimizda ilmga va ilm axliga juda katta etibor berilganligini yaqqol namunasidir. Shu kungacha dunyoda yuz bergan ilm fandagi xar ikki renessans(uyg'onish davri)da xam bizning ajdodlarimizning katta xissalari bor. Yurtimizda boshqa islomiy ilmlar qatori tasavvuf(ruhiy tarbiya) ilmi xam chuqur ildiz otib rivojlandi. Islomning uch aslidan biri xam

tasavvuf xisoblanadi (1. Aqida 2. Fiqh 3. Tasavvuf). Insoniyat uchun xayotning barcha soxasida qulayliklar va yengilliklar ko'paygan bir zamonda mol dunyoga xirs qo'yish, unga qay yo'l bilan bo'lsada erishish uchun xarakatlar xam oldingidan ancha oshgan nazarimizda. Bu esa qalb tarbiyasi asosiy maqsadi bo'lgan tasavvuf fanining bugungi kundagi axamiyati, o'rni nechog'li dolzarb ekanlgini yana bir bor ko'rsatadi. Zero, No'mon ibn Bashir (r.a) dan rivoyat qilingan xadisda Rosululloh sollallohu alayhi vasallam : " Ogoh bo'ling, jasadda bir bo'lak go'sht bor, agar o'sha taqvoli bo'lsa, jasadning xammasi taqvoli bo'ladi, agar u buzilsa, jasadning barchasi buziladi, ogoh bo'ling, u qalbdir ", deganlar (Muttafaqun alayh).[1]Insonlarning qalbini isloh qilish bilan tasavvuf fani shug'ullanadi.

Tasavvufning Naqshbandiya talimotini yurtimizda va O'rta Osiyoda tarqalishiga katta xissa qo'shgan olimlardan biri Xoja Muxammad Porso xisoblanadi.

ASOSIY QISM

Xoja Muxammad Porso 1355 yilda Buxoroda tug'ilgan. Asli ismi Xoja Porso Muhammad ibn Muhammad Buxoriy. Bahovuddin Naqshbandiy xazratlarining yaqin shogirdi va Naqshbandiya talimoti yurtimizda tarqalishining bosh targ'ibotchilaridan. Porso(dindor) laqabini u kishiga ustozi Bahovuddin Naqshbandning o'zlari berganlari manbalarda keltirilgan. Buxorodagi madrasalarda taxsil olib shar'iy ilmlarni puxta egallagan. Fiqh ilmini ulug' olimlar silsila vakili bo'lgan Abu Tohirdan olgan.[2] Jomiy, Navoiy, Safiy kabi olimlar Xoja Muxammad Porsoni o'z asarlarida zikr qilib o'tishgan. O'sha davrdagi siyosiy jarayonlarda faol ishtirok etganiga Temuriy hukmdorlar Xalil Sulton bilan muloqotda bo'lganligi, Shohrux bilan turli masalalarda yozishmalar olib borganligi, Mirzo Ulug'bekning Buxoro va Samarqanddagi

[1] Abdulqodir Abdur Rahim. Tasavvuf va nafs tarbiyasi. – Toshkent. G'afur G'ulom, 2023 – B.3.
[2] Xolnazarov. I. Xoja Muhammad Porso va uning merosida naqshbandiylik tajribalariga oid masalalar. Central Asian Journal Of Education And Innovation. –T. 2024.-P .62.

saroylarida ilmiy munozaralarda qatnashganligi yaqqol isbot bo'la oladi.[3] Naqshbandiya talimotining shiori "Dila ba yoru dast ba kor" (Diling Alloh bilan, qo'ling mexnatda bo'lsin) xam ayni shunga chaqiradi.

Rivoyat qilinishicha, Bahouddin Naqshband Xoja Porsoni yuksak qadrlagan va Hijozga ketayotganlarida vafot etishidan oldin barcha omonatni unga topshirib, o‘z o‘rniga uni tayin etgan. Jomiy bergan ma'lumotlarga qaraganda, Xoja Bahouddin Naqshband har ikkala xalifasi – Xoja Alouddin Attor va Xoja Muhammad Porsoning ma'naviy maqomlariga yuksak baho bergan. Jumladan Xoja Porso xaqlarida: "uning yo‘qligida suhbartdoshlar va do‘stlar huzurida" (Jomiy ta'kidi) "bizning zuhurimizdan maqsad uning vujudidir. Uni jazba va sulukning har ikkala tariqasi bo‘yicha tarbiyalaganmiz. Agar shug‘ullansa, butun bir olam undan munavvar bo‘lgay", deya o‘z shogirdi va xalifasining yuksak ma'naviy maqomini e'tirof etgan.[4] "Rashahotu ayn ul-hayot" muallifi Faxruddin Ali Safiy ham Jomiy ma'lumotini takrorlab, Xoja Bahouddin Naqshband va Xoja Muhammad Porso bilan bog‘liq quyidagi hikoyani keltiradi: Hijoz yo‘lida Xojai Buzrug (Bahouddin Naqshband) kasalga chalindilar va vasiyatlar qildilar. Shu asnoda do‘stlar huzurida bu majlisga yuzlanib: "Xojagonlar Xonadonining xalifalaridan bu zaifga nimaiki yetgan bo‘lsa va bu yo‘lda nimaniki topgan bo‘lsa, bu omonatlarning barini senga topshirdim. Bu omonatlarning barini Haq subhonahu xalqiga yetkiz", dedilar. Hijoz safaridan qaytganimizda esa do‘stlar huzurida: "Bizda nimaiki bo‘lsa, sen hammasini to‘liq olding", dedilar. Hayotlarining oxirida esa: "Bizning vujudga kelishimizning sababi Muhammad (Porso)ning zuhuri (dunyoga kelishi) edi", dedilar.[5]

[3] Buxoroning tabarruk ziyoratgohlari. Ma'lumotnoma (To‘ldirilgan, qayta iahlangan ikkinchi nashr) / Sadriddin Salim Buxoriy — B. : Durdona, 2012.
[4] Xolnazarov. I. Xoja Muhammad Porso va uning merosida naqshbandiylik tajribalariga oid masalalar. Central Asian Journal Of Education And Innovation. –T. 2024.-P .62.
[5] O'sha manba

Xoja Muxammad Porso yashab ijod qilgan davr kalom va falsafani bir biridan ajratish mushkul ishga aylangan bir davrga to'gri keldi. Bu hol Bayzoviy (vaf.1286), Isfahoniy (vaf.1349), Iyjiy (vaf.1355), Taftazoniy (vaf.1390) va Jurjoniy (vaf.1413) singari olimlar ijodida o'z ifodasini topdi.[6] Olim ahli sunna val jamoa vakili o'laroq moturidiya aqida maktabini rivojlantirish maqsadida "Fasl al-xitob", "Risola fil e'tiqod val amal val axloq", "E'tiqodot" ("E'tiqod qilinadigan narsalar bo'yicha risola"), "Muqaddima li jomi' ul-kalim", "Sharhu "Fusus al-hikam", "Tahqiqot" kabi risolalar yozib qoldirgan.

Kalom ilmi va tasavvuf masalalariga bag'ishlangan asari – "Faslul xitob li-vaslil ahbob" ("Do'stlarga yetish uchun aniq so'z") unga katta shuhrat keltirgan. Bu kitobdan ulamolar tasavvuf va kalom ilmlari bo'yicha asosiy qo'llanma sifatida foydalanib keladi. Asarning turli fondlarda saqlanadigan qo'lyozmalari mavjud, toshbosmasi ham bor.[7]

"Faslul xitob"da islomda bahsli hisoblangan 494 ta masalaga javob berilgan. Jumladan, tasavvuf ta'limotidagi falsafiy tushunchalar sharhlangan. Xoja Muhammad Porso "Faslul xitob" asarini yozishda kalom va tasavvufga oid manbalarni tahlil qilgan va ularning bir qismini eslatib o'tadi.

Xoja Bahouddin Naqshband vafotidan so'ng Naqshbandiyaning silsilai sharifi Xoja Muhammad Porso orqali emas, balki Xoja Alouddin Attor orqali davom etadi. Bizningcha, o'ziga Xos ijtimoiy sabablarga ega bo'lgan ushbu holat, afsuski, haligacha ilmiy yechimini topganicha yo'q. Faqat hozircha Xoja Porso amaliyotchi shayx emas, balki ko'proq nazariyotchi mutasavvif bo'lganligi va umrini asosan ta'lifu tasnif bilan o'tkazganligi sababli silsilai sharifga kirmagan, degan bir taxminni o'rtaga tashlash mumkin. Nima bo'lgan taqdirda ham, Xoja Bahouddin Naqshbanddan so'ng XojagonNaqshbandiya

[6] Ismoilov. M. Xoja Muhammad Porsoning kalom ilmiga qo'shgan hissasi. Bukhari.uz..-S. 2024.

[7] Ismoilov. M. Xoja Muhammad Porsoning kalom ilmiga qo'shgan hissasi. Bukhari.uz..-S. 2024.

tariqati ikki yo‘nalishga ajralib ketdi. Birinchi yo‘nalish Xoja Alouddin Attor orqali Xoja Ya’qub Charxiy (vaf. h.q. 851 y.)ga, undan Xoja Ubaydulloh Ahrori Valiy (vaf. h.q. 895 y.)ga borib taqalsa, ikkinchi yo‘nalish Xoja Muhammad Porso orqali uning o‘g‘li – Abu Nasr Porso (vaf. h.q. 865 y.)ga, undan Nizomiddin Xomushga, undan esa Hazrati Jomiyning murshidi – Shayx Sa’diddin Koshg‘ariy (vaf. h.q. 860 y.)ga yetib, keyingi davrlarda Porsoiya, Ahroriya, Xilvatiya, KumushXonaviya va Mujaddidiya kabi bir qancha tarmoqlar va shu’balarga bo‘linib ketdi.[8]

“Rashahotu ayn ul-hayot” sohibining yozishicha, Xoja Muhammad Porso kuchli kashfu karomat sohibi bo‘lsa-da, buni iloji boricha yashirishga harakat qilgan. Ammo, qatgiq zarurat tug‘ilgandagina uni oshkor qilishga majbur bo‘lgan. Shunday voqealardan birining tafsiloti quyidagicha: Hadischi olimlarning peshvosi shayx Shamsuddin Muhammad ibn Muhammad ibn Muhammad al-Jazariy alayhir rahmat Mirzo Ulug‘bek zamonida Samarqandga kelgan edilar. Ba’zi g‘arazgo‘y kishilar: “Hazrati Xoja Muhammad Porso BuXoroda ko‘p hadislarni naql qiladilar, ularning asnodlari to‘g‘ri yoki noto‘g‘riligi hech kimga ma’lum emas. Hazrati Shayx buni tekshirib ko‘rsalar yomon bo‘lmas edi”, dedilar. Hazrati Shayx bu ishning payiga tushdilar. Mirzo Ulug‘bekni ham bunga ko‘ndirib, Buxoroga odam yubordilar va Hazrati Xoja (Muhammad Porso – J.X.)ni Samarkandga kelishlarini iltimos qildilar. Shunday qilib, Shayx Samarqandning shayxulislomi bo‘lgan Xoja Isomiddin hamda ulamolarning eng ulug‘lari bilan birga katga majlis tashkil qildilar. Xoja Muhammad ham majlisga yetib keldilar. Shayx undan iltimos qilib, asnodi bilan birgalikda bir hadis aytishni so‘radilar. Xoja Muhammad aytgach, Shayx: “Bu hadisning to‘g‘riligiga shubha yo‘q, biroq uning asnodi bizga ma’lum emas”, dedilar. Bu so‘zdan hasadchilar xursand bo‘lib, bir-biriga ko‘z qisdi-lar. Xoja Muhammad esa bu hadisning ikkinchi asnodini ham aytib berdilar. Shayx

[8] Xolnazarov. I. Xoja Muhammad Porso va uning merosida naqshbandiylik tajribalariga oid masalalar. Central Asian Journal Of Education And Innovation. –T. 2024.-P .64.

yana o‘zining yuqoridagi so‘zini takrorladi. Xoja Muhammad qancha asnod aytsa ham so‘zi bu yerda maqbul bo‘lmasligini fahmladilar. So‘ng bir lahza muroqabaga berildilar, biroz sukutdan keyin Shayxga qarab: “Siz falon hadis kitobini tan olasizmi va undagi asnodlarni mo‘tabar deb hisoblaysizmi?” – deb so‘radilar. Shayx: “Ha, u kitoblardagi asnodlarning hammasi e’tiborli va ishonchga loyiqdir. Hadis fanini tahqiq etuvchilardan hech kim unga shubha qilmaydi, agar siz aytgan asnodlar shu kitobdan bo‘lsa, u paytda bizning hech qanday e’tirozimiz yo‘q”, dedilar. Hazrati Xoja (Muhammad Porso) Xoja Isomiddinga qarab: “Sizning kutubxonangizda falon tokchada, falon kitobning tagida, falon rangli va falon jildli kitob bor, unda biz aytgan asnod falon varaqdan so‘ng, falon sahifada batafsil keltirilgan, iltifot qilib, Xodimlaringizdan bir kishini yuborsangiz, uni tezda olib kelsa, dedilar. Xoja Isomiddin, bu asnod (hujjat, dalil) o‘sha yerda bormi-yo‘qmi, deb ikkilanib turardi. Majlisdagilar esa hangu mang bo‘lib o‘yga tolgan edilar. Hazrati Xojaning bu shaxsiy kutubxonada bo‘lmaganliklari hammaga ma’lum edi. Xoja Isomiddin o‘z yaqinlaridan birini zudlik bilan uyiga yuborib, agar aytilgan narsalar o‘sha yerda bo‘lsa, olib kelishni buyurdi. U kishi aytilgan belgilar bo‘yicha kitob va asnodni topib, majlisga keltirdi. Aytilgan hadis o‘sha asnodlar bilan o‘sha sahifada hech bir tafovutsiz mavjud edi. Bu holatni ko‘rgan majlis ahlidan hayrat ovozlari baland ko‘tarildi. Shayx va boshqa ulamolar taajjub ichida qoldilar. Ayniqsa, Xoja Isomiddining hayrati boshqalarnikidan ziyoda edi, chunki u bu asnodli kitobning o‘z uyida borligidan bexabar edi. Bu qissani eshitgan Mirzo Ulugbek Hazrati Xojani chaqirtirganidan xijolat bo‘ldi. Hazrati Xojadan yuz bergan bu karomat odamlarning ularga nisbatan ixloslarini oshirdi.[9] Manbalarda keltririlishicha Xoja Muxammad Porso umrlarida ikki marta xaj qilganlar. Birinchi marta ustozlaro Xoja Bahovuddin Naqshband bilan, ikkinchisi esa 1419 yili. Ikkinchi

[9] Xolnazarov. I. Xoja Muhammad Porso va uning merosida naqshbandiylik tajribalariga oid masalalar. Central Asian Journal Of Education And Innovation. –T. 2024.-P .65.

xaj safarlarida xastalanib Madinada vafot etadilar va amir al-mo'minin Abbos maqbarasi yoniga dafn qilinadilar.

Xoja Muhammad Porsoning jahon kutubxonalari va qo'lyozma nusxalar fondlarida saqlanayotgan asarlari kam emas. Jumladan, O'zbekiston FA Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti Qo'lyozmalar xazinasida Xoja Muhammad Porso Buxoriyning quyidagi asarlari saqlanadi:

1. «Risolai qudsiya» («Xoja Bahouddinning qudsiy kalimalari haqida risola»).

2. «Az anfozi qudsiyai mashoyixi tariqat» («Tariqat mashoyixlarining tabarruk so'zlaridan»).

3. «E'tiqodot» («Etiqod haqida»).

4. «Tahqiqot (Tasavvuf istilohlari haqidagi risola).

5. «Tafsiri Qur'on («Kur'on tafsiri»).

6. «Al-hadis ul-arba'una» («Qirq hadis»).

7. «Risola dar odobi murid» («Murid odoblari haqida risola»).

8. «Risolai kashfiya» («Karomatlar haqida risola»).

9. «Risolai mahbubiya» («Do'stlik haqida risola»).

10. «Sharhi «Fiqhi Kaydoniy» («Fiqhi Kaydoniy» asarining sharhi»).

11. «Fasl ul-xitob bi-vusuli-ahbob» («Do'stlar visoliga yetishishda oq ila qorani ajratuvchi kitob»).

12. «Muxtasari ta'rixi Makka» («Makka shahrining qisqacha tarixi»).

13. «Fusuli sitta» («Olti fasl»).

14. «Maktubi Xoja Muhammad Porso va Mavlono Zaynuddin» («Xoja Muhammad Porsoning Mavlono Zaynuddinga maktubi»).

15. «Maqomoti Xoja Alouddin Attor» («Alouddin Attor maqomoti»).

16. «Maqomoti Xoja Bahouddin Naqshband» («Xoja Bahouddin Naqshband maqomoti»).

17. «Mukdddima li-jomi' ul-kalim» («Jomi' ul-kalim» kitobiga mukdddima»).

18. «Haftodu du firqa» («Yetmish ikki firqa»).[10]

XULOSA

XXI asr globallashuv va texnika rivojlangan davrda dunyoning u burchagidagi axborot soniyalar ichida boshqa tomonda aks sado bermoqda. Bugungi kunda insonning ongi va etiqodiga qarshi xujum qilib, qadriyatlaridan maxrum qilish uchun turli hurujlar ochiq oydin ko'z o'ngimizda sodir bo'lmoqda. Mana shunday qiyin va muxim vaziyatda ota bobolarimiz qadriyatlari va ulardan qolgan ilmiy meroslarga ergashish dolzarbdir. Shunday ekan Xoja Muxammad Porsoning ilmiy merosi asrlar osha yurtimizda amal qilinib kelayotgan moturidiylik e'tiqodi, xanafiy mazxabi va naqshbandiya talimoti chuqur ildizga ega ekanligini bildirib turuvchi ma'naviy xazinadir. Xoja Muxammad Porsoning tasavvuf va aqoidga oid asarlari bugungi kunda islomni o'z bilganicha talqin qilayotganlar, aqidaparast va adashgan oqimlarga raddiya berishda qimmatli manba sifatida muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdulqodir Abdur Rahim. Tasavvuf va nafs tarbiyasi. – Toshkent. G'afur G'ulom, 2023 – 367. B

2. Buxoroning tabarruk ziyoratgohlari. Ma'lumotnoma (To'ldirilgan, qayta iahlangan ikkinchi nashr) / Sadriddin Salim Buxoriy — B. : Durdona, 2012.

3. Xolnazarov. I. Xoja Muhammad Porso va uning merosida naqshbandiylik tajribalariga oid masalalar. Central Asian Journal Of Education And Innovation. –T. 2024.- P .61-67

4. Ismoilov. M. Xoja Muhammad Porsoning kalom ilmiga qo'shgan hissasi. Bukhari.uz..-S. 2024.

[10] Xolnazarov. I. Xoja Muhammad Porso va uning merosida naqshbandiylik tajribalariga oid masalalar. Central Asian Journal Of Education And Innovation. –T. 2024.-P .66.